ONALTINCI YÜZYILDA GÖLBAŞI

Doç. Dr. Said ÖZTÜRK

Osmanlı devletinde toprağın idaresi ve vergilendirmesi devletin önem atfettiği konuların başında geliyordu. Bu nedenle Osmanlı yöneticileri, toprağın vergilendirilmesi, bu vergilenin tespit ve tescilli ve tahsili konularında geçmişten tevarüs edilen zengin tecrübe birikiminden istifade ile birlikte toplum ve bölge şartları da dikkate alınmak suretiyle yeni yöntemler geliştirilmişlerdir. Zira, İmparatorluğun savunmasını ve iç güvenliğini sağlayacak bir ordunun kurulması ve bu ordunun iaşe, ibadete ve techizatının temini ve diğer pek çok kamu harcamalarının finansmanı meselesi Osmanlı Devleti'nin olduğu kadar, çağdaşları bulunan pek çok sanayi öncesi ekonomilerin de önemli sorunları arasında bulunuyordu. İşte savaş zamanında güçlü bir ordunun teşkili ve önemli ölçüde finansmanı Osmanlı Devleti'nde toprakta timar sistemini uygulamakla mümkün olmuştur.

Osmanlı idarecileri, toprakta genel geçer olarak tımar nizamını uygulayarak hem geniş imparatorluk coğrafyasının verimli arazilerinin idaresini, hem de bu idare tarzıyla merkezi bütçeden her hangi bir fon ayırmadan savaş zamanında cebeluleriyle birlikte iki yüz bine yaklaşan tımarlı sipahi ordusunu hazır kıta yapmak imkanını elde ediyorlardı.

Başta toprak olmak üzere ülkenin ekonomik potansiyelini tespit ve bu kaynakların denetlenmesi ve vergilendirilmesi amacına yönelik olarak devlet, ülke genelinde sayımlar yaptırmıştır. Bu sayımlara Osmanlı tarih terminolojisinde "Tahrir" denilmektedir. Onaltıncı yüzyılda geniş imparatorluk coğrafyasının ayrıntılı bir şekilde tahririnin yapıldığını biliyoruz. Bu sayım sonuçlarından ilgili bölgenin sosyal ve ekonomik yapısına ilişkin özgün bilgiler elde edilebilmektedir. Tahrir kayıtları kullanılarak Osmanlı Devleti'nin demografik yapısı, toprak idare sistemi, üretiminin niteliği ve niceliği, bölgesel ekonomik farklılıkları ve etnik yapısı vb. konular araştırıla gelmiştir. Bu tür bir sayım sonucunu ihtiva eden 1560 tarihli Malatya tahrir defterinde[1] bulunan bilgilerden

[1] Bu defter Doç. Dr. Refet Yinanç ve Yard. Doç. Dr. Mesut Elibüyük tarafından 1983 yılında Ankara'da yayınlanmıştır. Gölbaşı ile ilgili bilgiler eserin 486-499. sahifeleri arasındadır. Defterin aslı Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 142 no ile kayıtlıdır.

hareketle bu tarih de Gölbaşı'nın sahip olduğu sosyal ve ekonomik yapıları açıklamaya çalışacağız. Bu gün çoğumuz Gölbaşı ilçesinin 30-40 yıllık geçmişi olduğunu zannederiz. Halbuki tarihi kayıtlar Gölbaşı adı ile bir nahiyenin bulunduğunu bize haber vermektedir. Bundan 437 yıl önce yapılan sayımda Gölbaşı nahiyesine ilişkin ayrıntılı bilgilere sahibiz.

Gölbaşı bu tarih de Malatya'ya bağlı bulunan Besni kazasının bir nahiyesidir. Kayıtlarda Gölbaşı adıyla nahiye merkezi olarak bir yerleşim birimi gözükmemektedir. Ancak tahrir defterlerinde yazım kaidelerinden biri tahriri işlenen bölgenin idare merkezi ilk önce kaydedilmektedir. Gölbaşı nahiyesinde tahrir kayıtlarında ise ilk önce Tahtalu köyü kaydedilmiştir. Dolayısıyla Tahtalu köyü, nahiyenin merkezi olması mümkün görünmektedir. Tahtalu köyünün yerini tespit için şu bilgi bize yardımcı olmaktadır. Çelik mezraası ile ilgili kayıtta Çelik mezraasının Tahtalu köyünün nezdinde yani yakınında olduğu belirtilmektedir.

Nahiyeye bağlı köy ve mezraalar tek tek tadât edilmektedir. Nahiyenin toplam 17 köy ve 75 mezrası bulunmaktadır.

DEMOGRAFİK YAPI

Osmanlı tahrir kayıtlarından bir bölgenin nüfus yapısının incelik ve niteliğini tespit etmek mümkündür. Sözünü ettiğimiz kayıtlara esas itibariyle vergi nüfusunu vermektedir. Pek çok incelediğimiz Osmanlı tahrir kayıtlarından farklı olarak, bu bölge ile ilgili tahrirde vergi hanesi dışında meskunların hane sayısı da verilmiştir. Belirtilen bu hane sayılarını genel olarak kabul edilen bir hanede 5 kişinin bulunduğu varsayımından hareketle 5 rakamı ile çarparak toplam nüfus elde edilmektedir. Bu metod çerçevesinde 1560'lı yıllarda Gölbaşı nahiyesi'ne bağlı köylerin toplam nüfusu tahmini olarak 1560'dır. Ayrıntılı tahmini nüfusu şöyledir.

Tablo 1: Köylerin Tahmini Nüfusu*

Köy Adı	Hane	Tahmini Nüfus	Köy Adı	Hane	Tahmini Nüfus
Tahtalu	20	100	İsa Gölü	7	35
Belviran	26	130	Enzenid	19	95
Çınar	15	75	Balkar	45	225
Dağlu Ağaç	5	25	Maltopı	5	25
İncirli	15 ?	75 ?	Pağnik	45	225
Pelüne	11	55	Hesnegi	7	35
Kilisecik	7 ?	35 ?	Musice	8	40
Pervari	42	210	Varnarı Kozı	7	35
Ozan	28	140	**TOPLAM**	**290**	1560

Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren bütün Akdeniz havzasında ve kıta Avrupası ve İngiltere'de olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de kesin bir nüfus artışı gerçekleşmiştir. Ö.L. Barkan'ın Osmanlı Devleti için yaptığı tahmin % 40'dır. Gölbaşı nahiyesi de sözünü ettiğiniz bu artışı yaşamış olmalıdır. Yaptığımız bir kısım tespitlerde ise bazı Osmanlı şehirlerinin nüfusu yüzyıl içinde bu oranın çok daha üzerinde artış kaydetmiştir.

* Tahrir kayıtları, siyakat dediğimiz farklı okuma biçimlerine yol açan bir yazı ile tutulduğunda köy isimlerinde bir kısım okuma hataları olabilir, düzeltmesi ve müsamaha ile karşılanması ümit ederiz.

Nahiye içerisinde bazı köyler diğerlerine göre oldukça kalabalık gözükmektedir. Pağnik, Balkar, Ozan, Pervari, Belviran bu kalabalık köyler arasındadır. Dağlu Ağaç, Hesnegi ve Tahtalu köylerinde ise Dulkadirli taifesine mehsup 13 kişinin bulunduğu görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla bu kişiler dışardan bu köylere gelerek çiftçilik yapmaktadır. İncirli köyünün tamamı ise Dulkadirli'dir.

TOPRAK İDARESİ

Osmanlı toprak idaresi altında farklı mülkiyet rejimlerinin olduğunu biliyoruz. Bunlardan biri de "İki başlu" veya "Çift başlu" mülkiyet rejimidir. Anadolu Beylikleri döneminde Anadolu Selçuklu Devleti'nin eski toprakları üzerinde özel mülkiyet ortaya çıkmış idi. Çoğunlukla Rum Eyaletine (Sivas ve çevresi) bağlı bölgelerde bu durum söz konusu olup[2], fetih esnasında bölgenin ahalisi yerlerinde bırakılmış, diğer Anadolu arazileri gibi haraci arazi statüsünde miri arazi kabul edilmiştir. Rakabesi beytülmala ait olan bu araziler sonraları bazı a'yana'a temlik edilmiş, ancak harac-ı muvazzaf olarak resm-i çift, harac-ı mukaseme olarak da öşürünü beytülmala vereceklerdi. A'yanlar bu arazileri bizzat kendileri işletmemiş ahaliden işletecek olanlara kiraya vermişlerdir. Bu durumda araziyi işletenler öşür ve resm-i çift vergisini a'yan adına sipahiye vermekte idiler ki bunun harac-ı mukseme yani öşür kısmına öşr-i divani maliklerine vermekte idiler ki buna da öşr-i malikane denmiştir.

Bir başka ifade ile merkezi devlet ile mahalli güçler arasında bu topraklar üzerinde iki ayrı mülkiyet hakkı içerisinde özel mülk sahiplerinin haklarına malikane, devletin haklarına divanii, söz konusu topraklara da malikane-divani adı verilmiştir. Bu statüdeki topraklar üzerinde böylece iki ayrı kesim vergi tahsil etmekte idi. Mülk sahipleri reayadan ürünün 1/5 ile 1/10'u arasında değişen bir oranda toprak kirası talep ediyor. Buna ek olarak da reayanın devlete vermekle yükümlü olduğu tüm vergiler de sipahi tarafından toplanıyordu. Böylece bu statüdeki toprakları işleyen reaya daha ağır yükümlülükler üstlenmiş oluyordu.[3]

Malatya bölgesi, dolayısıyla Gölbaşı nahiyesinde bulunan arazilerde bu tarihlerde yukarda bahsettiğimiz divani-malikane sistemi ile işletilmiştir.[4] Dikkati çeken bir husus da Gölbaşı nahiyesine bağlı köylerin çoğu padişah hassı olarak kayıtlı olmasıdır. Ayrıca şehzade hassı ve mirimiran yani beylerbeyi ve mirliva yani sancak beyi hasları da bulunmaktadır.

Pervari köyü padişah hassı olarak yeniden (hass-ı cedid) tahsis edilmiştir. Bu köy dışında Tahtula, Belviran, Çınar, Dağlu Ağaç, Pelüne, Kilisecik, Pervari ve Ozan köyleri padişah hasları, İsa Gölü köyü şehzade hassı, Enzenid, Balkar ve Maltopı (Maltepe) köyleri mirimiran yani Beylerbeyi hassı, Pağnik mirliva yani

---

[2] "Vilayet-i Rum'da vâki ' olan kurâ ve mezâri'in ba'zısı iki başdan timardır; reayanın tahsil etdüği mahsulın humsı alınur ve ba 'zısının malikanecisi vardır ki, divanîsin salib-i tımar ve malikanesin mülk veyahud vakıf sahibi alur." Bak. Ahmed Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri** I-IX, İstanbul (1990-....), c. 6, s. 213. **"Lâkin Diyâr-ı Rum ki iki başludur"** Akgündüz, age. c. 6, s. 271.

[3] Ahmed Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri**, c. 1, s. 147; Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi** 1500-1914, İstanbul 1988, s. 56.

[4] Tahrir defterlerinin başında umumiyetle bölgenin kanunnamesi de verilmektedir. 1560 tarihli tahrir defterinin başında Malatya Livası kanunnamesi kayıtlı olup, bu kanunnamede de divanî-malikane sistemine dikkat çekilmektedir; "Liva-ı mezburda vaki olan ekseriye kura ve mezari ve kıt'a-ı arazide hisse-i malikane ve divanî deyu ziraat ve hıraset ile hasıl olan gallâtın beşte birisi çıkup iki defa öşür alınmak beynen-nas âdet-i kadimeleri olmuşdur" Bak. Refet Yinanç. Mesut Elibüyük, age, s. 3; Akgündüz, age, c. 6, s. 274.

sancak beyi hassıdır. Hesnegi, Musica ve Varnarı Kozı köyleri ise Besni kalasında görev yapan zabitlerin timarlarıdır. Hesnegi köyü Besni kalası mustahız bölüğünün ser bölüğü yani bölük başısı Sadık'a, Musica ve Varnarı Kozı köyleri ise aynı kalada topçu olar Yusuf ve Ahmed'e tahsis edilmiştir. Yine aynı statüde mezralar bulunmaktadır. Toplam 75 mezra içerisinde 51'i yine padişah, şehzade, mirimiran ve mirliva hassıdır. Geriye kalan 24 adet mezraa ise timar olarak muhletif kişilere tahsis edilmiştir. Bunlardan biri Besni kalası camii imamı Ramazan Fakih'dir. Kendisine Belviran köyü yakınlarında bulunan Güllüce mezrası tımar olarak verilmiştir. Bu mezraaların çoğunun yine Besni kalası mustahfızlarına verildiği anlaşılmaktadır.

Bazı köy ve mezraalarda vakıf hisseleri bulunmaktadır. Bu günkü Çelik köyü'nün yakınında olduğu kayıtlı Serpek mezrası'nın yıllık hasılasının yarısı Bekir Bey Medresesi'nin vakfına tahsisi edilmiştir. Maltopı (Maltepe) köyünün yıllık hasılarının bir kısmı da Medine-i Münevver Vakfı'na ayrılmıştır.

Nahiye'ye bağlı bazı köy mezraalarda Dulkadirli taifesi bulunmaktadır. Tahtalu, Dağlu Ağaç, Hesnegi köylerinde yerli ahali ile birlikte az sayıda Dulkadirli taifesi bulunurken, İncirli köyünde bu taifenin yerleşmiş olduğu belirtilmektedir. Bir ayırım yapılmadığına göre köyün tamamı Dulkadirli'dir. Yine Ağca Alan, Boncuk Alan, Sorkun ve Harmancılık mezraaları da Dulkadirli taifesine timar olarak verilmiştir. Kilisecek köyü ise Türkman taifesinden yani konargöçer taifesindendir.

Her ne kadar Gölbaşı nahiyesine bağlı gözükmemekle birlikte önemine binaen burada zikretmeyi gerek gördüğümüz bir konuyu da ifade edelim. Bu gün Adıyaman'a bağlı bir ilçe olan Tut ilçesi 1560'lı yıllarda bir köy olarak kayıtlı olup, sahip olduğu toprakları malikane-divani dediğimiz sisteme göre işletilmektedir. köyün taamamı Şeyh Abdurrahman Erzincani Vakfı'na tahsis edilmiştir. Yani köyün bütün vergi gelirleri bu vakfa bırakılmıştır.[5]

Yine dönem içerisinde Besni'ye bağlı Keysun (Çakırhöyük) nahiyesi köylerinden biri olan ve Kül şehri harabelerinin bulunduğu Sofraz (Öçgöz) köyünde Çeltikci reayanın uymakla yükümlü olduğu prensipler ayrıntılı bir şekilde belirtilmektedir.[6]

ÜRETİM YAPISI

Nahiye geneline üretimin açısından bakıldığında en başta tahıl üretiminin yapıldığı görülür. Buğday ve arpa üretiminden sonra mısır ve pamuk üretimi, bostancılık ve bağcılık gelmektedir.

Nahiyenin bir yıllık üretimini hesaplama imkanına sahibiz. Bilindiği gibi Osmanlı toprak sisteminin esası tımar nizamdır. Timar arazilerinin esası ise Harac arazidir. Harac arazilerde iki önemli vergi bulunmaktadır. Bunlardan biri Harac-ı muvazzaf olup yılda bir kere maktu olarak tahsil edilmektedir. Osmanlı idarecileri Harac adı

---

[5] Yinanç, Elibüyük, age. s. 477.

[6] Yinanç, Elibüyük, age, s.454-455. Çeltik, devletin üretimine hususi önem verdiği bir üründür. Bir takım esaslara bağlı olarak üretimi ve satışı gerçekleşmekte idi. Bu konuda ayrıntılı bilgi için; Halil İnalcık'ın "Rice Culvation and the Çeltükçi Re'âya System in the Ottoman Empire", Turcica, XIV, Paris 1982, s. 70-14, Zeki Arıkan'ın "XV-XVI. Yüzyıllarda Anadolu'da Çeltik Üretimi", V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi. Tebliğler (İstanbul 21-25 Ağustos 1989), Ankara 1990, s. 477-481 ve Feridun Emecen'in Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde "Çeltik" maddesine (c. 8, 265-266) bakılabilir.

altında vergi tahsilinin Müslüman ahali üzerinde hoşnutsuzluk meydana getireceği endişesiyle Harac-ı Muvazzaf vergisine Resm-i Çift, Harac-ı Mukaseme vergisini ise Öşür adı altında tahsil etmiştir.

Gölbaşı nahiyesinde öşür olarak tahsil edilen vergi "Hums" üzere yani 1/5 tahsil edilmiştir. Biz bu bilgiden hareketle toplam üretimi elde edebiliriz. Şöyle ki, aynî vergi olarak tahsil edilen ürünü 5 ile çarptığımızda toplam üretimi elde edebiliriz.

Aşağıda tabloda köylerde ürün üzerinden alınan verginin miktarı ve hesaplanan toplam üretim miktarı verilmektedir.

Tablo 2: Köylerde Üretim (Kent)

	Buğday		Arpa		Darı		Pamuk	
Köy Adı	Vergi	Toplam	Vergi	Toplam	Vergi	Toplam	Vergi	Toplam
Tahtalu	300	1500	120	600				
Belviran	100	500	150	750				
Çınar	150	750	40	200	80	400	20	100
Dağlu Ağaç	162	810	75	375				
İncirli	100	500	50	250				
Pelüne	90	450	70	350	20	100	7	35
Kilisecik	50	250	50	250				
Pervani (Hass-r Cedid)								
Ozan	200	1000	200	1000				
İsa Gölü	100	500	20	100	20	100		
Enzenid (Has)	500	2500	200	1000	300	1500	30	150
Balkar	300	1500	200	1000	300	1500	50	250
Maltopı	200	1000	200	1000	48	240		
Pağnik	400	2000	300	1500		0		
Hesnegi	100	500	50	250	80	400	15	75
Musice	80	400	30	150	10	50		
Varnarı Kozı	100	500	50	250	10	50	13.5	67.5
TOPLAM	**2932**	**14660**	**1805**	**9025**	**868**	**4340**	**135.5**	**677.5**

Pervari köyünün toplam üretimi tabloda gözükmemektedir. Bu köy padişah hassı statüsüne getirilmiş yeni bir has (hass-ı cedid) dır. Mukataa usulü ile eminler tarafından işlenilmektedir. Yıllık vergisi de maktu olarak alınmıştır.

Dönem içerisinden kullanılan ölçü birimi keyl'dir. Keyl bölgesel farklılık arz eden bir ölçüdür. Bir İstanbul kilesi 25.6 kg dir. Bu bölgede kullanılan kile ise İstanbul kilesinin yarısı olup, 12.8 kg'dir.[7] Buna göre toplam üretimi kg. cinsinden verelim;

[7] 926/ 1519 tarihli Malatya kanunnamesinde "Kaza-ı Malatya'da çeltük ekenlerin her çab'ına ki, yirmi dört kiledir ve her kile İslambol kilesinin nısfıdır" denmektedir. Bak. Ahmed Akgündüz. **Osmanlı Kanunnameleri.** c.6. s. 265. **İslam'da Ölçü Sistemleri** adlı eserin müellifi **Walter Hinz** de Diyarbekir. Arabgir ve Çermik'de Ortaçağın sonlarında İstanbul kilesinin yarı büyüklüğünde bir kile olduğunu bildirmektedir. Bak. Walter Hinz. **İslamda Ölçü Sistemleri.** (Tercüme: Acar Sevim). İstanbul 1990. s. 51. Ancak bölgede kullanılan ve adına da "Çeltik kilesi" denilen bir kile bulunmaktadır. İstanbul kilesinin nısfı yani yarısı olan kilenin bu çeltik kilesi olması lazım geliyor. Çünkü Yinanç ve Elibüyük'ün yayınladığı Malatya Tahrir Defteri'nin 455'nci sahifesinde Sofraz köyü ile ilgili kayıtlarda çeltik kilesinden söz edilirken ayrıca "asıl cari olan keyl" den bahsedilmektedir. Yine aynı kayıtta Sofraz köyünde 32 çeltikci reayanın her birinin 20 çeltik kilesi tohum ekmesinden söz edilmekte dolayısıyla 640 çeltik kilesi

Tablo 3: Buğday, Arpa, Mısır ve Pamuk Toplam Üretimi

Ürün Cinsi	Kile	Kg.
Buğday	14660	187648
Arpa	9025	115520
Darı	4340	55552
Pamuk	135.5	1734.4

Bu rakamlara Pervari köyünün rakamlarının yansımadığını tekrar belirtelim. Yapılan hesaplamalara göre bir kişinin yılda tüketeceği buğday miktarı 196.5 kg., diğer bir hesaplamaya göre ise 190-235 kg.dir.[8] Her hanede 5 kişinin bulunduğu varsayımından hareketle Gölbaşı'nda buğday üretiminin asgari rakamlara göre hesaplansa bile ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalacağı anlaşılmaktadır. Bu durumda Pazar için bir üretiminin gerçekleşmeyeceği de bir vakıa olarak gözükmektedir.

Pamuk üretimi bütün kırsal kesimi kapsamayıp sadece Çınar, Pelüne, Enzenid, Hesnegi ve Varvarı Kozı adlı köylerde üretim yapılmaktadır.

VERGİ KAYNAKLARI VE VERGİ YÜKÜ

Osmanlı devletinde uygulanan vergi sistemi esneklik özelliğine sahiptir. Vergi tarhında bölgesel farklılıklar dikkate alınmaktadır. Her bölgenin tahrir defterinin başında bulunan ve o bölgeye ait kanunnamede tahsil edilecek verginin nevi, miktarı ve tahsil zamanı tek tek belirtilmektedir. Tahsil edilen vergilerinin şer'i ve örfi dayanakları vardır. Gayr-ı kanuni vergi tahsili yasaklanmıştır. Bu tür bir harekete teşebbüs eden kim olursa olsun yargıya intikal ettirilerek gerekli cezaya çarptırılmaktadır.

Devlet en küçük bile olsa vergi kaybına müsaade etmemektedir. Geliştirilen mali sistem sayesinde bu kendiliğinden mümkün olmakta idi.

a)Vergi Kaynakları, Vergi Nüfusu ve Toplam Vergi Yükü

Köy ve mezraalardan tahsil edilen muhtelif ayni ve nakdi resimler ile birlikte geçiş resmi nahiye genelinde verginin kaynağını oluşturmaktadır. Köylerde tahsil edilen verginin kaynağını şahıs, arazi, ürün ve değirmen üzerinden alınan vergiler meydana getirmektedir. Mezraalardan elde edilen verginin kaynağı ise belirtilmeyerek toplam vergi miktarı yazılmıştır. Dolayısıyla mezraaların vergi kaynakları hakkında tafsilata sahip değiliz. Geçiş resmi de tek bir kalemde belirtilmektedir.

Nahiye genelinde toplam 101069 akçe vergi tahsilatı yapılmıştır. Bunun % 23.45'i mezraalardan % 34.64'ü geçiş resminden, % 41.91'i de köylerden tahsil edilmiştir.

Nahiye genelinde toplam vergi mükellefi 429 kişidir. Bu mükelleflerden bir yılda 42359 akçe değerinde ayni ve nakdi tahsil edilmiştir. Köyler içerisinde %19.6 ile en

toplam tohum ekileceği ortaya çıkmaktadır. Toplam tohum miktarının çeltik kilesinin dışında normal kile ile ne kadar yaptığını ifade için "asıl cari olan keyl ile üç yüz yigirmi olur" denilmektedir. Bu hesaptan da çeltik kilesinin asıl cari olan kilenin yarısı olduğu tespit edilmiş oluyor.

[8] Tevfik Güran, " **Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1910**", Türk İktisat Tarihi Yıllığı, İstanbul 1987, Sayı 1, s. 251, 290.

yüksek düzeyde Pağnik köyü, %1.78 ile en düşük düzeyde Kilisecik köyü vergi ödememiştir.

Aşağıda tabloda köylerin vergi nüfusu, vergi yükleri ve toplam vergi yükü içindeki oranı verilmiştir.

Tablo 4: Köylerin Vergi Nüfusu (Adet) ve Toplam Vergi Yükü (Akçe)

	Vergi Nüfusu (Adet)							Vergi Yükü (Akçe)	
Köy Adı	Neferan	Hane	Çift	Nim Çift	Bennak	Mücerred	Taife-i Dulkadirli	Toplam Vergi Miktarı	%
Tahtalu	30	20	13	2	8	7	3	3260	7.7
Belviran	36	26	14	5	7	10		1990	4.7
Çınar	21	15	9	2	4	6		1865	4.4
Dağlu Ağaç	13	5	7	1	3	2	6	1426	3.37
İncirli	15		4	11			*	1428	3.37
Pelüne	13	11	4	2	5	2		1279	3.02
Kilisecik	7			7				752	1.78
Pervari	64	42	7	18	15	22		920	2.17
Ozan	46	28	12	8	8	18		4330	10.2
İsa Gölü	11	7		4	3	4		929	2.19
Enzenid	23	19	5	5	9	4		5000	11.8
Balkar	57	45	17	9	19	12		5500	13
Maltopi	5	5	2		3			1930	4.56
Pağnik	60	45	22	8	15	15		8300	19.6
Hesnegi	11	7	2	5	4		4	1500	3.54
Musice	9	8	1	1	6	1		950	2.24
Vamarı kozı	8	7	1	2	4	1		1000	2.36
TOPLAM	**429**	**290**	**120**	**90**	**113**	**104**	**13**	**42359**	**100**

**İncirli köyünün tamamı Dulkadirli*

Mezralardan tahsil edilen vergi toplamı ise 23710 akçedir. Ancak mezraların tamamının vergi miktarı kaydedilmemiştir. 75 mezraanın 57'sine ait vergi rakamları tespit edilmiştir.

Köy ve mezraalarında tahsil edilen vergi miktarı 66069 akçe olup, bunun % 35.9'u mezraalardan %64.1'i köylerden tahsil edilmiştir. Vergi miktarları kaydedilmeyen mezraaları da dikkate aldığımızda mezraalar lehine artış olacaktır.

Vergi kaynakları içerisinde diğer bir önemli kaynak bâc-ı râh-ı Gölbaşı olarak kayıtlı geçiş resmidir. Geçiş resminin alındığı mekan, Enzenid köyü yakınlarında bulunan Kaya Pınar mezraasıdır. Bu mezraa şehzade hassı olarak kaydedilmiştir. Geçiş resminin yıllık hasılatı 35000 akçedir. Geçiş resmine ilişkin düzenleme ise şöyledir;

"Zikr olunan memerlerden ubur eden tüccardan kadimüzzamdan at ve katır yükünden ikişer akçe ve deve yükünden dört akçe ve merkep yükünden birer akçe ve haririn deve yükünden elli akçe at ve katır yükünden yigirmi beş akçe ve çuka yükünden on akçe ve celeb-i deve geçse beşer akçe ve celebkeşan olub kesdükleri koyundan ve keçiden her ikisine bir akçe ve kul ve cariye geçse on beş akçe bac alınu gelmeğin olageldügi üzre ibka olundu. Bundan gayri bahar eyyamında yaylağa giden Türkmen[9]

[9] "Türkistan taifesi" terimi konar göçerleri yani yörükleri ifade etmek için kullanılan bir terimdir.

taifesinde defter-i atikde her on sürüden bir kuzu ve on sürüden ikişer akçe ve birer baş peynir ve bir yapağı kayd olunub ve güz eyyamında kışlağa giderken her evden ikişer akçe ve her obadan birer koyun ve on evden bir kiçe ki otuz altı akçe eder kayd olunmuş..."

b)Köylerde Ürün Üzerinden Alınan Vergiler

Malatya livasında, dolayısıyla Gölbaşı nahiyesinde ürün üzerinden tahsil edilen verginin oranı 1/5'dir. Ürün üzerinden alınan vergiler bölgede yetişen buğday, arpa, mısır, pamuktan ve bağcılık ve bostancılıktan elde edilmiştir. Köylerde hangi ürün dalından ne kadar vergi tahsil edildiği tespit edilebilmektedir. Buradan köylerde hangi ürünün daha fazla üretildiğini öğrenebiliriz. Aşağıda tabloda da görüldüğü üzere en fazla pamuk Balkar köylerinde üretilmektedir. Bağcılığın Ozan ve Pağnik köylerinde gelişmiş olduğu, bostan vergisinin ise sadece Balkar köyünde ödendiği görülmektedir. Aşağıda tabloda ürün üzerinden alınan vergilerin köylere göre dağılımı ve toplam miktarı verilmiştir.

Tablo 5: Ürün Üzerinden Alınan Verginin Köylere Göre Dağılımı (Akçe)

Köyler	Buğday	Arpa	Mısır	Pamuk	Şıra	Bostan	Toplam Ürün Vergisi
Tahtalu	1500	360			600		2460
Belviran	500	450			120		1070
Çınar	750	120	200	240			1310
Dağlu Ağaç	810	225					1035
İncirli	500	150			400		1050
Pelüne	450	210	50	84	160		954
Kilisecik	250	150			200		600
Pervari(Hass-ı cedid)							
Ozan	1000	600			1648		3248
İsa Gölü	500	60	50		80		690
Enzenid	2500	600	750	360	233		4443
Balkar	1500	600	750	600	657	30	4137
Maltopı	1000	600	120				1720
Pağnik	2000	900			3872		6772
Hesnegi	500	150	200	180	197		1227
Musice	400	90	25		156		671
Varnarı Kozı	500	150	25	162			837
TOPLAM	14660	5415	2170	1626	8323	30	32224

c) Şahıs Üzerinden Alınan Vergiler

Ürün üzerinden tahsil edilen verginin dışında arazi üzerinden ve kişi üzerinden de değişik vergiler tahsil edilmiştir. Bunlar: bir çiftlik arazi tasarruf eden kişilerden yılda bir kereye mahsus olarak maktuan Resm-i Çift, yarım çiftçilik büyüklüğünde arazi tasarruf edenlerden Resm-i Nim Çift, yarım çiftlikten daha az arazi tasarruf eden veya hiç arazisi olmayıp da babası ile birlikte çiftçilik yapan evli kişilerden Resm-i Bennak, bekar olup babası ile birlikte çiftçilik yapan kişilerden Resm-i Mücerred adı altında yılda bir kereye mahsus olarak vergi alınmakta idi. Bu vergilerin miktarları da şöyledir: resm-i çiftten 34, resm-i nim çift ve ekinlü bennakdan 16, resm-i mücerredden 6 akçe alınmakta idi.

Aşağıda tabloda şahıs üzerinden muhtelif vergilerin köylere göre dağılımı ve miktarı verilmiştir.

Tablo 6: Şahıs Üzerinden Alınan Verginin Nevine ve Köylere Göre Dağılımı (Akçe)

Köyler	Resm-i Çift	Resm-i Nim Çift	Resm-i Bennak	Resm-i Mücerred	Toplam Vergi
Tahtalu	442	40	96	42	620
Belviran	476	100	84	60	720
Çınar	306	40	48	36	430
Dağlu Ağaç	238	20	36	12	306
İncirli	136	222			358
Pelüne	136	40	60	12	248
Kilisecik		140			140
Pervari	?	?	?	?	?
Ozan	448	160	96	108	812
İsa Gölü		80	36	48	164
Enzenid	170	100	108	24	402
Balkar	578	180	228	72	1058
Maltopı	68		36		104
Pağnik	748	160	180	90	1178
Hesnegi	68	100	48		216
Musice	134	20	72	6	232
Varnarı kozı	34	40	48	6	128
TOPLAM	**3982**	**1442**	**1176**	**516**	**7116**

d) Değirmen, Tapu, Bâd-ı hevâ Resimleri

Yukarda saydığımız vergiler dışında bekçi resmi, tapu resmi, evlenen erkekten alınan gerdek resmi (resm-i arusane), çeşitli zarar ve ziyandan alınan bâd-ı hevâ vergisi ve değirmen resmi (resm-i asiyab) alınmaktadır. Kayıtlarda tapu resmi ile bekçi (deştbanî) resimleri, bâd-ı hevâ ile gerdek (arusane) resmi birlikte yazılmıştır.

Tabloda köylere göre bu vergilerin dağılımı ve toplam miktarı verilmektedir.

Tablo 7: Değirmen, Tapu ve Bâd-ı hevâ Vergilerinin Dağılımı (Akçe)

Köyler	Değirmen	Tapu	Bâd-ı Hevâ	Diğer	Toplam
Tahtalu		30	150		180
Belviran		20	180		200
Çınar		20	105		125
Dağlu Ağaç		20	65		85
İncirli		20			20
Pelüne		12	65		77
Kilisecik		12			12
Pervari			320	600	920
Ozan		40	230		270
İsa Gölü		20	55		75
Enzenid		40	115		155
Balkar	30		275		305
Maltopı	60	21	25		106
Pağnik		50	300		350
Hesnegi		15	42		57
Musice		10	37		47
Varnarı kozı			35		35
TOPLAM	**90**	**330**	**1999**	**600**	**3019**

Köylerde tahsil edilen verginin %76.1'i ürün üzerinden, %16.8'i şahıs üzerinden ve %7.1'i de değirmen, tapu ve bâd-ı hevâ resimlerindendir. Bu oran bize Osmanlı toprak idaresinde ürün üzerinden alınan verginin önemini açıklamaktadır.

SONUÇ

1560 tarihli tahrir defterinden Gölbaşı nahiyesi ile ilgili bilgilerin bir bakıma tasnif ve tahlilini vermeye çalıştık. Gölbaşı bu tarihlerde Malatya'nın Besni kazasına bağlı bir nahiyedir. Gölbaşı adıyla bir nahiye merkezi gözükmemektedir. Bu günkü Gölbaşı çevresinde bulunan köy ve mezraalar bir idari ünite toplanmak istenmiş ve Gölbaşı adı ile bir nahiye etrafında birleştirilmiştir.

Nahiyede 17 köy ile birlikte 75 mezraa bulunmaktadır. Nüfus yoğunluğu oldukça düşüktür. Nüfustaki bu düşüklüğü zamanı içerisinde değerlendirmek lazım gelir. Yüzyılın sonlarına doğru nüfus artmış olmalıdır. Yerli ahalinin yanında çiftçilik yapan Dulkadirli taifesinden kişiler de bulunmakta, hatta köyün birinde tamamen bu taife mensupları oturmaktadır. Bir başka köy ise Türkmen taifesi adıyla bilinen konar-göçerlere aittir. Nahiye bünyesinde başta buğday olmak üzere arpa, mısır ve pamuk yetişmektedir. Nahiyeye bağlı sadece iki köyde değirmen işlemektedir. Her hangi bir sınai ve ticari işletme bulunmamaktadır.

Vergi kaynakları içerisinde bac-ı râh-ı Gölbaşı adıyla ifade edilen Gölbaşı geçiş resmi nahiye genelinin vergisinin 1/3'ünü sağlamaktadır. Köylerde ağırlıklı olarak ürün üzerinden vergi tahsil edilmiştir.

Köy ve mezraaların çoğu padişah, şehzade, mirimiran ve mirliva hassı olarak kayıtlıdır. Yine bir kısım köy ve mezraalar Besni kalasında bulunana askeri görevlilere verilmiştir. Besni kalasında bulunan camii de imamlık görevi yapan Ramazan Fakihe de yıllık 700 akçe geliri olan Güllüce mezrasının tımar olarak tahsis edilmiş olması, Osmanlı'da din-devlet münasebetlerinin ölçüsü hakkında bir fikir verebilir. Toprak idaresi bütün Eyalet-i Rum'da (Sivas ve çevresi) olduğu gibi Divanî-Malikane sistemi ile yürütülmektedir.

Nahiye, değirmenin dışında hiçbir sınai ve ticari işletmenin yer almadığı, tamamen tarıma bağlı, düşük nüfusa sahip bir yerleşim birimi özelliklerini taşımaktadır.